

Spis treści

I.1. CZŁOWIEK I GRUPY SPOŁECZNE	2
I.2. OBYWATELE	7
I.3. NARÓD	9
I.4. PAŃSTWO	12
I.5. SYSTEMY POLITYCZNE	14
I.6. TOTALITARYZM	18

I.1. Człowiek i grupy społeczne

Grupa społeczna – jest to grupa ludzi, których łączą określone stosunki społeczne, m.in.: pokrewieństwa, przyjaźni, nienawiści, wrogości, solidarności, zależności. Grupę społeczną tworzą, co najmniej 3 osoby.

Cechy charakterystyczne grupy społecznej:

- celowość – grupa powstaje dla zrealizowania określonego i konkretnego celu,
- odrębność – grupy różnią się między sobą pewnymi elementami, są od siebie odrębne,
- struktura – każda grupa posiada wewnętrzną strukturę (budowę), istnieje przywódca oraz określone wzorce postępowania i metody wewnętrznej kontroli
- wartości – osoby należące do grupy postępują zgodnie z przyjętymi normami, wartościami

Rodzaje grup społecznych

KRYTERIUM PODZIAŁU	RODZAJ GRUPY	CHARAKTERYSTYKA
wielkość, liczebność	małe	Wszyscy członkowie się znają i zachodzą między nimi wzajemne interakcje (grupa przyjaciół).
	duże	Członkowie grupy nie znają się, nie zachodzą pomiędzy wszystkimi jej członkami wzajemne interakcje (mieszkańcy jednego miasta).
rodzaj więzi	pierwotne	Grupy, do których przynależność jest odgórnie narzucona, nie mamy wpływu na to czy do nie przynależymy czy nie (rodzina).
	wtórne	Tworzone dla osiągnięcia określonego celu, decyzja o przynależności do grupy należy bezpośrednio do nas (partia polityczna).
członkostwo	inkluzywne (otwarte)	Każdy może przystąpić do danej grupy (społeczność FB).
	ekskluzywne (zamknięte)	Grupy, do których nie może przystąpić każdy, stawiane są wysokie wymagania (weterani wojenni).
	ograniczone	Grupy, które stawiają określone wymagania, które należy spełnić aby móc do nich przystąpić (prawnicy).

trwałość więzi	krótkotrwałe	Istnieją tak długo, jak długo realizowany jest cel (uczestnicy koncertu).
	długotrwałe	Istnieją dłużej niż życie jednego pokolenia (naród).
organizacja, stopień sformalizowania	formalne	Mają określony cel, strukturę, normy postępowania, spisane w formie statutu, regulaminu (partia polityczna).
	nieformalne	Relacje między jej członkami opierają się na przyjętych wspólnie zasadach, powstają spontanicznie (rodzina).

Najpowszechniej występującą grupą społeczną jest rodzina. Jest to podstawowa grupa społeczna; złożona z osób połączonych stosunkiem małżeńskim i rodzicielskim.

Funkcje rodziny:

- funkcja ekonomiczna – zaspokajanie potrzeb materialnych członków (
- funkcja socjalizacyjna – przygotowanie dzieci do życia i pełnienia ról społecznych,
- funkcja stratyfikacyjna – nadawanie swoim członkom odpowiedniej pozycji społecznej,
- funkcja rekreacyjna – zaspokajanie potrzeby rozrywki i odpoczynku,
- funkcja kulturowa – przekazywanie dziedzictwa kulturowego, tradycji, zwyczajów itp.,
- funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca – sprawowanie opieki nad dziećmi, osobami starszymi i niepełnosprawnymi,
- funkcja prokreacyjna – przedłużanie gatunku, zaspokojenie potrzeb emocjonalno-rodzicielskich,
- funkcja seksualna – jedyna akceptowalna forma współżycia seksualnego,

Małżeństwo – zalegalizowany związek kobiety i mężczyzny, zawarty w obecności urzędnika stanu cywilnego i świadków.

Pokrewieństwo – pochodzenie od wspólnego przodka.

Powinowactwo – związek rodzinny między małżonkiem a krewnymi współmałżonka.

Przysposobienie (adopcja) – prawne uznanie cudzego dziecka za własne.

Pokrewieństwo:

- pokrewieństwo w linii prostej – osoby pochodzą jedna od drugiej (pradziadkowie, dziadkowie, rodzice, dzieci, wnuki, prawnuki),

- pokrewieństwo w linii bocznej - osoby mają wspólnego przodka, lecz nie pochodzą jedna od drugiej.

dziadek, babcia (wstępn)

ojciec matka (wstępn)

MY (MĄŻ, ŻONA)

syn, córka (zstępni)

wnuk, wnuczka (zstępni)

Małżeństwo

Zawarcie związku małżeńskiego: oświadczenie kobiety i mężczyzny, że wstępują w związek małżeński złożone przed kierownikiem USC, w obecności świadków

Przeszkody w zawarciu związku małżeńskiego:

- wiek – zarówno kobieta jak i mężczyzna muszą mieć ukończone 18 lat; w pewnych sytuacjach sąd rodzinny może wyrazić na zawarcie przez kobietę, która ukończyła 16 lat – kobieta taka zyskuje pełnię praw obywatelskich; mężczyzna nie może zawrzeć związku małżeńskiego wcześniej,
- całkowite ubezwłasnowolnienie z powodu choroby psychicznej lub niedorozwoju umysłowego – zawarcie małżeństwa następuje poprzez oświadczenie woli. Osoba chora psychicznie nie jest w stanie świadomie złożyć takiego oświadczenia,
- jedna z osób chcących zawrzeć związek małżeński pozostaje w ważnym związku z inną osobą (popętnia bigamię),
- pokrewieństwo w linii prostej lub w linii bocznej z rodzeństwem rodzonym i przyrodnim oraz przysposabiającym przysposobionym.

Typy małżeństw:

- monogamiczne – 1 kobieta i 1 mężczyzna,
- poligamiczne – 1 mężczyzna i wiele kobiet,
- poliandryczne – 1 kobieta i wielu mężczyzn.

Ustanie małżeństwa następuje:

- na skutek śmierci jednego z małżonków,
- rozwód – orzeka sąd okręgowy gdy nastąpił trwały rozkład pożycia małżeńskiego.

Separacja – uchylenie wspólnoty małżeńskiej bez prawa wstąpienia w nowy związek.

ZBIOROWOŚĆ, SPOŁECZNOŚĆ, GRUPY SPOŁECZNE, RODZINA

Zbiorowość – jest to pewna grupa ludzi zamieszkująca określony obszar. To zespół ludzi, w którym wytworzyła się i utrzymuje (choć przez krótki czas) więź społeczna.

Wspólnota - grupa niesformalizowana, którą łączy wspólne dziedzictwo kulturowe, na które składają się wydarzenia historyczne, osiągnięcia, obyczaje i tradycje.

Więzi społeczne – relacje i zależności między jednostkami (osobami), jednostką a grupą lub między grupami, zbiorowościami.

Typy więzi społecznych:

- więzi naturalne – dotyczą zbiorowości, których podstawa jest wspólne pochodzenie lub pokrewieństwo,
- więzi zrzeszeniowe – tworzone są na zasadzie dobrowolności przez ludzi należących do organizacji społecznych i politycznych. Dotyczą również zależności służbowych w pracy,
- więzi stanowione – są narzucane z zewnątrz lub stanowione siłą (internat, więzienie, jednostka wojskowa)

Przykłady zbiorowości:

- para – najmniejsza forma zbiorowości
- krąg społeczny – zbiorowość powstająca w wyniku ciągle występujących styczności społecznych lub wspólnych zainteresowań – ludzie wspólnie dojeżdżający do pracy, koledzy ze szkoły, znajomi z pracy.

Społeczność – jest to zbiorowość, w której rozwinęły się wszelkiego rodzaju stosunki społeczne.

SPOŁECZNOŚĆ

LOKALNA	REGIONALNA	PAŃSTWOWA	ŚWIATOWA
ludzie zamieszkujący jakiś zwarto zaludniony obszar	ludzie zamieszkujący region administracyjny lub gospodarczy	ludzie zamieszkujący dane państwo	ludzie utrzymujące różne stosunki społeczne bez względu na państwo z którego pochodzą

Społeczeństwo – wyodrębniona społeczność, która stanowi pewien zamknięty układ, mający wyspecjalizowane instytucje różnego typu (ekonomiczne, kulturowe, polityczne) integrujące mniejsze społeczności wchodzące w jej skład.

Funkcjonowanie jednostki w grupie

- postawa konformistyczna - podporządkowanie się jednostki normom, wartościom, poglądom i wzorcom zachowań. Może przybrać postać legalizmu – przestrzeganie reguł bez względu na ich treść, wynikające z przekonania, że trzeba się do nich stosować lub oportunistu – przestrzeganie reguł mimo ich nieuznawania, z obawy przed sankcjami społecznymi.
- postawa nonkonformistyczna – przejawia się krytycznym stosunkiem jednostki do reguł postępowania obowiązujących w grupie oraz przedkładania własnego zdania nad opinie otoczenia.
- postawa antykonformistyczna – bezrefleksyjne odrzucenie wszystkich obowiązujących norm społecznych.

I.2. Obywatele

Jednym z głównych czynników identyfikujących każdego człowieka jest przynależność państwowa. Natomiast terytorium, władza i wspomniany człowiek są nieodzownymi elementami współtworzącymi państwo. Okresy historyczne tworzyły i definiowały różnorodne formy państwa, których nieodzownym składnikiem był człowiek, czyli w ujęciu państwowym – obywatel.

W epokach wcześniejszych pojęcie obywatel w swojej państwowości i wynikających z tego praw i obowiązków nie obejmowało wszystkich mieszkańców wspólnoty. Mieliśmy wówczas do czynienia z niewolnikami, czy ludźmi pozbawionymi praw obywatelskich w wyniku różnorodnych uwarunkowań prawnych i społecznych. Dopiero w czasach współczesnych pojęcie obywatel jest jednoznaczne z członkiem wspólnoty państwowej i z reguły zdecydowana większość mieszkańców ma status „obywatela”.

Konstytucja, jako najwyższy organ prawny reguluje prawa i obowiązki obywateli. W przypadku Rzeczypospolitej Polskiej dokumentem regulującym owe zasady jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku.

Obywatelstwo – jest to przynależność jednostki do państwa. Ma ona sformalizowany charakter, gdyż regulują ją odpowiednie przepisy prawa.

Sposoby nadawania/nabywania obywatelstwa:

- Prawo krwi (ius sanguinis) - dziecko nabywa obywatelstwo państwa, które posiadają jego rodzice lub jedno z rodziców (ten sposób nabycia obywatelstwa obowiązuje w Polsce)
- Prawo ziemi (ius soli) - dziecko nabywa obywatelstwo państwa, na którego terytorium się urodziło
- Naturalizacja – nadanie cudzoziemcowi obywatelstwa państwa jego stałego pobytu

Apatryda – (bezpaństwowiec) – osoba, która nie posiada żadnego obywatelstwa.

Obecnie uzyskanie pełni praw obywatelskich wiąże się z uzyskaniem pełnoletności (18. roku życia). Należy jednak pamiętać, że dopiero w początkach XX wieku stopniowo w poszczególnych państwach pełnię praw obywatelskich, a tym samym pełen status „obywatela” nabywali wszyscy, bez względu na kolor skóry, wykształcenie, zawód, czy przede wszystkim płeć. W Polsce kobiety dopiero w roku 1919 miały możliwość uczestniczenia w wyborach do Sejmu Ustawodawczego.

Wraz z wejściem Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku obywatele państwa polskiego automatycznie uzyskali status obywateli Unii Europejskiej. Status ten uzyskuje się wraz z uzyskaniem członkostwa UE danego państwa, natomiast utracić w momencie utraty obywatelstwa polskiego lub wystąpieniem państwa członkowskiego z UE.

I.3. Naród

Naród – ukształtowana społecznie grupa społeczna zwykle zamieszkującą w zwarty sposób określone terytorium, posiadającą własną kulturę i język, połączoną więziami gospodarczymi i związkami emocjonalnymi, wynikającymi z poczucia przynależności do wspólnoty. To grupa ludzi, których łączy kultura, język, religia, historia, terytorium, pochodzenie etniczne oraz poczucie wspólnoty i odrębności od innych narodów.

Czynniki narodotwórcze:

- terytorium – ludność zamieszkującą dane terytorium wiąże wspólne losy historyczne, które mają wpływ na kształtowanie się narodu. Naród jest emocjonalnie związany z obszarem, na którym powstał,
- język – jednoczy członków narodu i pozwala im się identyfikować,
- więzy krwi (wspólnota pochodzenia) – członkowie narodu mają te same pochodzenie etniczne – wywodzą się od wspólnoty plemiennej połączonej więziami krwi,
- kultura – podobne tradycje i obyczaje,
- symbole narodowe – świadczą o istnieniu narodu i państwa, są czynnikiem łączącym wspólnotę narodową, mają wpływ na kształtowanie się świadomości narodowej. Nawiązują najczęściej do tradycji historycznej państwa i narodu. (Symbole narodowe Polaków: godło – biały orzeł ze złotą koroną, złotym dziobem i złotymi szponami na czerwonym tle, hymn – Mazurek Dąbrowskiego od 1927 r.; barwy – czerwony i biały.)
- świadomość narodowa – poczucie przynależności do narodu i kojarzenie swoich losów osobistych z losami narodu.

Naród jest:

- wspólnotą historyczną – wspólnotą posiadającą wspólną przeszłość, tradycje i poczucie więzi,
- wspólnotą terytorialną i etniczną – więzi ekonomiczne są związane ze wspólnym gospodarowaniem na pewnym obszarze, a wspólnota terytorialna z faktem zamieszkiwania określonego terytorium,
- wspólnotą polityczną – grupą społeczną podporządkowaną tej samej władzy politycznej, która tworzy państwo.

Koncepcje powstania narodu.

Obecnie wyróżnia się trzy koncepcje narodu:

- Antropologiczną (etniczno–kulturową),
- Politologiczną (polityczną),
- Ekonomiczną (gospodarczą) - najmniej popularna.

Te koncepcje to jednocześnie różne rodzaje narodów, koncepcja państwowo-narodowa i koncepcja narodowo-państwowa. Naród polski ukształtował się później niż państwo. W X wieku powstało państwo, a narodu jeszcze nie było. Niektórzy badacze uważają, że nowoczesny naród polski powstał dopiero w II połowie XIX wieku (po powstaniu styczniowym), kiedy budziła się tożsamość i świadomość narodowa.

Koncepcja antropologiczna – najważniejsze czynniki powstania narodu to język, religia, zwyczaje, obyczaje, historia, terytorium. Pozwalają one narodowi przetrwać, gdy nie ma on swojego państwa. Jest to swego rodzaju droga od narodu do państwa.

Koncepcja politologiczna – dążenie do utworzenia własnego państwa jest najważniejszym czynnikiem narodotwórczym. Państwo jest gwarantem ochrony takich czynników, jak język, obyczaje, zwyczaje, religia. Jest to swego rodzaju droga od państwa do narodu.

Świadomość narodowa i tożsamość narodowa.

Świadomość narodowa to poczucie przynależności do danej grupy narodowościowej. Przejawia się ono nie tylko jako względnie jednolity sposób postrzegania własnego narodu przez zbiorowość i poszczególne jednostki, ale również jako podejmowanie wspólnych działań, np. dążenie do osiągnięcia dobra wspólnego lub obrona ojczyzny. Tożsamość narodowa, czyli poczucie odrębności w odniesieniu do innych narodów. Przejawia się ona między innymi w przekonaniu o wspólnym pochodzeniu. Poczucie tożsamości kształtuje się również przez powszechne uznanie niektórych postaci historycznych za bohaterów narodowych. Czynnikiem wpływającymi na tożsamość narodową są symbole narodowe, wspólne dziedzictwo kulturowe, dokonania wybitnych twórców kultury, którzy są znani na świecie i kojarzeni z naszym narodem, ale także osiągnięcia sportowców na zawodach sportowych, gdzie odtwarzany jest hymn, a flaga narodowa zostaje wciągnięta na maszt.

Mniejszość narodowej i etnicznej w świetle rozwiązań polskich

Podstawową różnicą między mniejszością narodową a mniejszością etniczną polega na tym, że mniejszość narodowa utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie, a mniejszość etniczna nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Mniejszości zamieszkujące Polskę:

- **Narodowe:** Rosjanie, Białorusini, Litwini, Ukraińcy, Słowacy, Czesi, Niemcy, Żydzi, Ormianie,
- **Etniczne:** Tatarzy, Karaimowie, Romowie, Łemkowie.

Postawy wobec narodu:

- patriotyzm – postawa umiłowania własnej Ojczyzny, wypełniania wszelkich obowiązków narzucanych przez konstytucję obywatelowi, stawiania dobra kraju ponad własny interes, szacunku i tolerancji wobec innych narodów.
- nacjonalizm – postawa umiłowania własnego narodu i uznawania go za wartość najwyższą, postawa stawiająca interesy własnego narodu ponad inne.
- ksenofobia – strach przed tym co obce; postawę wynikającą z tego strachu cechuje niechęć wobec innych narodów, ras, grup etnicznych czy religijnych, która przeradza się we wrogość i nienawiść wobec nich.
- szowinizm – postawa bezkrytycznego stosunku do własnego narodu, niedostrzegania jego wad i wyolbrzymiania zalet; pogarda i nienawiść wobec innych narodów. Szowinizm jest często cechą narodów dążących do ekspansji terytorialnej.
- rasizm – teoria zgodnie z którą wartość człowieka zależy od jego rasy (koloru skóry); z nią łączy się postawa przekonania o wyższości własnej rasy i nienawiść, pogarda do ludzi innej rasy. kosmopolityzm – przekonanie, że ojczyzną człowieka jest cały świat, zasady organizacji państw są przestarzałe; postawa oparta na podkreślaniu swej wspólnoty z innymi narodami i krajami świata, przy biernym, a często niechętnym stosunku do swojego narodu i własnej ojczyzny.

I.4. Państwo

Państwo – to trwała wspólnota ludzi zamieszkujących określone terytorium oraz poddana władzy zwierzchniej Państwo – jest polityczną organizacją społeczeństwa, wyposażoną w suwerenną władzę, jest też organizacją terytorialną i przymusową.

Cechy państwa:

- przymusowość – rozumiana jako prawo do zastosowania przemocy przez państwowy aparat władzy,
- suwerenność – w zakresie realizacji zadań wewnętrznych i zewnętrznych, (suwerenność wewnętrzna oznacza, że władza państwowa jest władzą najwyższą (zwierzchnią) na danym obszarze i sama decyduje o swoim zakresie działania; suwerenność zewnętrzna oznacza, że państwo jest organizacją niezależną w podejmowaniu decyzji od innych państw),
- powszechność – w zakresie zasad prawnych, które dotyczą wszystkich osób zamieszkujących jego terytorium. Przynależność do państwa nie jest dobrowolna i nazywa się obywatelstwem,
- terytorium – państwo jest organizacją terytorialną. obejmuje obszar lądu ograniczony granicami, wody wewnętrzne, przestrzeń powietrzną ponad lądem, przestrzeń pod powierzchnią ziemi, morskie wody przybrzeżne, jednostki pływające i powietrzne oraz siedziby przedstawicielstw dyplomatycznych położone na terytoriach innych państw.

Funkcje państwa:

- funkcja wewnętrzna polega na zapewnieniu porządku i bezpieczeństwa kraju,
- funkcja zewnętrzna to prowadzenie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi, zmierzających do ochrony interesów obywateli, których rzecznikiem jest dane państwo,
- funkcja gospodarczo organizatorska – organizowanie gospodarki w państwie i oddziaływanie na nią. Istnieją dwie koncepcje roli państwa w życiu gospodarczym: typ państwa „nocnego stróża”, typ państwa przedsiębiorcy,
- funkcja socjalna – obejmuje działania zmierzające do zapewnienia minimum egzystencji obywatelom, tworzenie miejsc pracy, bezpieczeństwo i higienę pracy, ochronę środowiska naturalnego,
- funkcja kulturalna – wspieranie inicjatyw podejmowanych przez różne środowiska, których celem jest rozwój kultury narodowej.

Ustroje państwowe

DEMOKRACJA – ustrój, w którym rządy sprawowane są przez ogół obywateli (władza ludu), a źródłem władzy jest wola większości. Wyróżniamy dwa rodzaje demokracji. W demokracji bezpośredniej wszystkie ważne decyzje podejmowane są przez ogół obywateli. Współcześnie najbardziej znana formą demokracji bezpośredniej jest referendum. Natomiast w demokracji pośredniej władzę sprawują przedstawiciele wybierani przez obywateli.

OLIGARCHIA – ustrój, w którym rządy sprawowane są przez nieliczną grupę najbogatszych obywateli.

ARYSTOKRACJA – rządy „najlepszych”, zwykle nielicznej grupy wyróżniającej się bogactwem lub pochodzeniem. Współcześnie mianem arystokracji nazywa się grupę zajmującą najwyższą pozycję w społeczeństwie (elitę), do której przynależność wynika z urodzenia.

MONARCHIA – forma rządów, w której reprezentantem suwerennej władzy jest jednostka, sprawująca władzę zazwyczaj dożywotnio, samodzielnie lub wspólnie z innymi organami. Wyróżniamy monarchię dziedziczną (władza obejmuje rządy dziedzicznie) i elekcyjną (obejmuje rządy w wyniku wyboru – elekcji).

TYRANIA – władza sprawowana przez jednostkę, która przejęła rządy siłą i bezprawnie.

OCHŁOKRACJA – rządy tłumu, motłochu łamiącego formalne reguły ustrojowe, zwyrodniała forma demokracji.

I.5. Systemy polityczne

System polityczny - zespół organów państwowych, partii politycznych, organizacji i grup społecznych, które uczestniczą w działaniach politycznych na terenie danego państwa oraz ogół zasad i norm regulujących wzajemne stosunki między nimi.

System polityczny składa się z następujących elementów:

- organizacje społeczne, które reprezentują interesy społeczeństwa,
- społeczność, w której on funkcjonuje,
- instytucje i organizacje międzynarodowe, w których funkcjonuje państwo,
- ideologie i strategie polityczne,
- normy społeczne,
- instytucje władzy państwowej, mające monopol na uzgadnianie interesów społecznych za pomocą środków perswazji.

Funkcje systemu politycznego:

- regulacyjna – nadzór i kierownictwo nad procesami na podstawie reguł obowiązujących w danym systemie politycznym,
- adaptacyjna – usprawnianie działań instytucji poprzez dostosowanie działań instytucji do istniejących norm, zasad reguł prawa,
- mediacyjna – rozwiązywanie konfliktów,
- innowacyjna – wdrażanie do życia nowych rozwiązań w postaci różnorodnych uregulowań prawnych.

Współcześnie istnieje wiele kryteriów według których dokonujemy klasyfikacji systemów politycznych. Do najważniejszych należą:

- reżim polityczny (ustrój państwa),
- zasady organizacji aparatu państwowego (forma państwa),
- struktura terytorialna państwa.

REŻIM POLITYCZNY	
demokratyczny	- państwo obywatelskie, obywatele mają wpływ na decyzje państwa i je kontrolują, - do jego funkcjonowania potrzebny jest konsensus między władzą a podległymi jej obywatelami, - państwo opierające się na konstytucyjnych zasadach: suwerenności narodu,

	trójpodziału władzy i pluralizmu politycznego oraz tolerancji, czy równości wobec prawa,
autorytarny	- system, w którym władza uznaje się za stojącą ponad obywatelami, od których wymaga pełnego podporządkowania, - zostaje ograniczony pluralizm, prawa obywatelskie, a wpływ na organy sprawujące władzę znacznie ograniczony,
totalitarny	- system, w którym organy państwa dążą do absolutnej kontroli nad całym życiem społecznym, m.in. poprzez rozwinięty aparat policyjny, - istnieje system monopartyjny,
ZASADY ORGANIZACJI APARATU PAŃSTWOWEGO (FORMA PAŃSTWA)	
monarchia	- absolutna (władza monarchy jest nieograniczona), - parlamentarna (władza monarchy jest ograniczona przez parlament), - konstytucyjna (władza monarchy jest ograniczona przez konstytucję, która przyznaje część uprawnień organom przedstawicielskim, czyli np. parlamentowi).
republika	- republika – organy państwa są jednoosobowe (np. prezydent) i kolegialne (np. rząd), są powoływane na określony czas (kadencję) w drodze wyborów
STRUKTURA TERYTORIALNA PAŃSTWA	
państwo unitarne	– wewnętrznie jednolite, w których jednostki administracji lokalnej są podporządkowane organom centralnym i nie posiadają politycznej samodzielności,
państwo złożone	– składające się z części (np. stany w USA, landy w Niemczech), które mają pełny lub ograniczony zakres suwerenności. Mogą to być np. państwa połączone unią personalną lub unią realną; - federacje - państwo związkowe złożone z części, które posiadają określoną autonomię prawną i polityczną; - konfederacje – związek państw powołany w celu realizacji określonych zamierzeń,

Podział systemów politycznych ze względu na zależności pomiędzy władzą wykonawczą i ustawodawczą.

- system parlamentarno-gabinetowy,
- system kanclerski,
- system prezydencki,
- system półprezydencki (mieszany),
- system parlamentarno-komitetowy.

SYSTEM PARLAMENTARNO-GABINETOWY

Opiera się na zasadzie równowagi pomiędzy władzą ustawodawczą a wykonawczą. Parlament powołuje i odwołuje rząd oraz poszczególnych ministrów. Proces formowania rządu zaczyna się od Prezydenta, który desygnuje kandydata na szefa rządu, a następnie na jego wniosek mianuje ministrów. Nowa Rada Ministrów musi uzyskać votum zaufania od parlamentu (zgodę na działanie). Zwykle rząd powoływany jest z większości parlamentarnej, ma to zapewnić stabilność władzy. Dopuszczone jest także powstanie rządu mniejszościowego, jeśli tylko uzyska votum zaufania. Votum zaufania oraz votum nieufności są przykładami zasady parlamentaryzmu, czyli odpowiedzialności przed parlamentem.

W tym systemie istnieje także konstruktywne votum zaufania, czyli odwołanie jednego rządu i automatyczne powołanie nowego. Jednym słowem takie głosowanie jest jednoczesnym votum nieufności wobec rządu ustępującego i votum zaufania wobec nowego.

Poza odpowiedzialnością polityczną wyrażaną w formie votum, członkowie rządu ponoszą także odpowiedzialność konstytucyjną, czyli odpowiadają za naruszenie konstytucji lub ustaw.

Uprawnienia głowy państwa (np. prezydenta) są ograniczone, odpowiada on konstytucyjnie, ale nie ponosi odpowiedzialności politycznej. Może jednakże wydawać akty prawne, które aby stały się obowiązujące muszą posiadać tzw. kontrasygnatę premiera lub odpowiedniego ministra.

SYSTEM KANCLERSKI

Jest to system podobny do parlamentarno-gabinetowego, a jego nazwa wywodzi się od kanclerza – niemieckiej nazwy szefa rządu. W tym systemie pozycja kanclerza jest bardzo silna. Jest on jedynym członkiem wybieranym przez parlament, samodzielnie konstruuje i decyduje o składzie rządu. Kanclerz, a wraz z nim rząd samodzielnie ponosi odpowiedzialność polityczną przed parlamentem.

SYSTEM PREZYDENCKI

Silna pozycja prezydenta wybieranego w wyborach powszechnych, który odpowiada za politykę zagraniczną, będącego zwierzchnikiem sił zbrojnych. Jest jedynym zwierzchnikiem władzy wykonawczej. Nie ma tym systemie instytucji premiera oraz rządu jako organu samodzielnego i odrębnego od władzy wykonawczej. Ministrowie nie mogą być odwołani przez parlament, ponieważ nie ponoszą przed nim odpowiedzialności politycznej.

Prezydent nie może rozwiązać parlamentu ani nie ma inicjatywy ustawodawczej, ma tylko prawo weta zawieszającego wobec ustaw uchwalonych przez parlament (veto

zawieszające może zostać odrzucone przez parlament).

System prezydencji pokazuje wyraźne rozgraniczenie władzy ustawodawczej od wykonawczej.

SYSTEM PÓŁPREZYDENCKO (MIESZANY)

System ten łączy zasady systemu parlamentarno-gabinetowego i prezydenckiego. Prezydent wybierany w wyborach powszechnych posiada szerokie uprawnienia w polityce zagranicznej i wewnętrznej, powołuje rząd, który ponosi przed nim odpowiedzialność polityczną, i może bezpośrednio przez niego zostać odwołany, bez decyzji władzy ustawodawczej. Rząd ponadto odpowiada przed parlamentem.

SYSTEM PARLAMENTARNO-KOMITETOWY

Państwo o systemie parlamentarno – komitetowym – opiera się na zasadzie jednolitości władzy państwowej, której najwyższym organem władzy jest parlament, olbrzymie znaczenie demokracji bezpośredniej w oparciu o referendum; ograniczona rola przedstawicielskich organów władzy. Wszystkie organy władzy państwowej podporządkowane są parlamentowi. Rząd jest swego rodzaju komitetem wykonawczym parlamentu, jest przez niego bezpośrednio wyłaniany i politycznie przed nim odpowiada.

I.6. Totalitaryzm

TOTALITARYZM – jest to system sprawowania rządów, w którym władza kontroluje wszystkie przejawy życia społecznego. Państwo oparte jest na monopolistycznej władzy jednej partii politycznej, łamaniu prawa i podporządkowywaniu go jednej, „nieomyślnej” idei, ingerowaniu w życie prywatne obywateli, propagowaniu idei wielkości, i likwidowaniu wszelkich oznak buntu, oporu w imię idei wielkiego silnego państwa. Systemy totalitarne ukształtowały się w okresie dwudziestolecia międzywojennego we Włoszech, w Niemczech i ZSRR. Potęgę systemu totalitarnego możemy zauważyć w hitlerowskich Niemczech i stalinowskiej Rosji Radzieckiej.

TOTALITARYZM W ZSRR

ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRS – Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich) został proklamowany 30.12.1922 r. Monopolistyczna władzę w nowym państwie pełniła WKP(b) – Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia bolszewików, wspomagana przez tajną policję polityczną NKWD – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych

Po rewolucji 1917 roku, w wyniku której wprowadzono dyktaturę proletariatu, a bolszewicy zaczęli wprowadzać w Rosji zmiany, m.in:

- utworzono Armię Czerwoną;
- wprowadzono powszechny obowiązek wojskowy robotników i biedoty wiejskiej,
- uchwalono konstytucję bolszewicką, która sankcjonowała kształtującą się dyktaturę proletariatu;
- wprowadzono „komunizm wojenny”, a po nim NEP – Nową Politykę Ekonomiczną

Po śmierci Włodzimierza Ilicza Lenina 1924 – 1929 rozpoczęła się walka o władzę pomiędzy Lwem Trockim, Lwem Kamieniewem, Grigorijem Zinowiewem, Nikołajem Bucharinem i Józefem Stalinem. W 1929 r. pełnię władzy przejmuje Józef Stalin jako I Sekretarz WKP(b), natomiast pozostali pretendujący do władzy zostali usunięci z partii lub zmuszeni do wyjechania z kraju. Wówczas Józef Stalin rozpoczął dalszą budowę systemu totalitarnego, obejmującego każdą dziedzinę życia – od polityki do gospodarki, poprzez wszelkie sprawy społeczne. Nastąpił gwałtowny rozwój przemysłu ciężkiego kosztem innych dziedzin gospodarki, centralne planowanie reform, powszechne wykorzystywanie do pracy więźniów.

W rolnictwie wprowadzono kolektywizację – likwidację prywatnych gospodarstw chłopskich na rzecz kółchozów (gospodarstwa spółdzielcze) i sowchozów (gospodarstwa

państwowe). Jej skutkiem był:

- spadek poziomu produkcji rolnej;
- klęska głodu, której ofiarami padło ok. 7 mln ludzi;
- -„budowanie” darmowej siły roboczą (więźniowie łagrów);

W przemyśle natomiast wprowadzono powszechną industrializację (uprzemysłowienie kraju). Cechą charakterystyczną było wykorzystywanie niewolniczej pracy więźniów. Gospodarka radziecka stała się gospodarką centralnie planowaną – zarządzaną bezpośrednio przez władze radzieckie, która opierała się na realizacji planów pięcioletnich.

Budowanie systemu totalitarnego i monopolistycznej władzy Stalina nie obyło się bez krwawych ofiar także w elicie politycznej i wojskowej. Na lata 1934 – 1939 przypada okres czystek, których celem było wyeliminowanie ewentualnej konkurencji mogącej odebrać władzę Stalinowi. Masowe aresztowania, stosowanie tortur, procesy pokazowe. Czystki w wojsku dotknęły ok. 80% wyższych oficerów

W ZSRR narodził się kult jednostki, który polegał na bezkrytycznym uwielbieniu Stalina. Wprowadzono indoktrynację społeczeństwa i powszechną propagandę. Dodatkowo rozpoczęto walkę z Cerkwią prawosławną prowadząc proces ateizacji społeczeństwa, stopniowo konfiskowano majątek Cerkwii, a wiarę w Boga „zastępowano” kultem Stalina.

TOTALITARYZM WE WŁOSZECH

I wojna światowa pomimo bycia przez Włochy państwem koalicji zwycięskiej zakończyła się dla nich klęską. Pomimo zwycięstwa trójprzymierza Włochy nie uzyskały korzyści, których się spodziewały. Postanowienia wersalskie „okradły” państwo włoskie z powojennych korzyści. Niezadowolenie Włochów z wyniku wojny oraz powojenny kryzys gospodarczy przyniosły rozczarowanie dotychczas panującym systemem demokratycznym, który z nie radził z sobie zaistniałą sytuacją. Społeczeństwo szukając nowych rozwiązań coraz bardziej ulegało radykalizacji. Wysokie bezrobocie, szczególnie wśród byłych żołnierzy, prowadziło ich w stronę walki o swoje prawa i w 1919 r. powstały Związki Włoskich Kombatantów, konsekwencją których była Narodowa Partia Faszystowska, na czele z Benito Mussolinim. Przy partii powstały radykalne bojówki (formacje militarne - tzw. „czarne koszule”), które zwalczały zwolenników innych partii. W 1922 r. faszyci zorganizowali „marsz na Rzym” i przejęli władzę w państwie, a Benito Mussolini został premierem. Tym samym rozpoczęły się rządy faszystowskie we Włoszech, będące odzwierciedleniem systemu totalitarnego. Wprowadzono kult państwa i wodza, Benito Mussolini nazywany był odtąd duce. Powstał system jednopartyjny - zdelegalizowano wszystkie partie oprócz Narodowej

Partii Faszystowskiej, a opozycję zwalczano poprzez likwidację licznych organizacji i masowe aresztowania.

TOTALITARYZM W NIEMCZECH

Niemcy, jako państwo przegrane nie byli zadowoleni z wyniku wojny i decyzji traktatu wersalskiego. Obarczono ich pełną odpowiedzialnością za wybuch I wojny światowej. W wyniku decyzji konferencji paryskiej utracili wiele ziem i musieli spłacać bardzo wysokie reparacje (odszkodowania wojenne). Konsekwencją wojny jak i decyzji traktatowych był kryzys gospodarczy, drożyzna, bezrobocie, a wojenni żołnierze nie mogli znaleźć pracy. Tym samym pojawił się kryzys wartości i upadek dotychczasowych autorytetów, albowiem dotychczas wielkie państwo niemieckie stało się po prostu zwykłym państwem na mapie Europy. Z taką sytuacją nie mogli pogodzić się Niemcy, którzy łatwo ulegali ekstremizmom i radykalnym poglądom. Dążenie do złamania „dyktatu wersalskiego”, czyli zniesienia postanowień traktatu wersalskiego, nienawiść do komunistów i socjalistów, których obwiniano za przegraną wojnę (rząd socjalistyczny podpisał akt kapitulacji Niemiec), antysemityzm – nienawiść do Żydów, których obwiniano o wszystko oraz rasizm stały się początkiem budowania idei nazizmu, będącej podstawą niemieckiego totalitaryzmu.

Adolf Hitler budował wśród Niemców poczucie potrzeby odbudowy wielkości, odbudowy za wszelką cenę. Uważał Niemców za „rasę panów”, nadludzi, którzy powinni rządzić światem. Niemcy wywodził się, jego zdaniem, z rasy aryjskiej, która ma predyspozycje do sprawowania władzy. Wszystkie ludy niegermańskie były jego zdaniem podludźmi.

Adolf Hitler stanął na czele Niemieckiej Partii Robotniczej (1919), którą przekształcił w NSDAP – Narodowosocjalistyczną Niemiecką Partię Robotniczą. Głosił hasła nacjonalistyczne i antykomunistyczne czym zyskiwał zwolenników, a w 1923 r. zorganizował w Monachium marsz na Berlin. Zakończył się on klęską, a Hitler został aresztowany i skazany na karę więzienia. Podczas pobytu w więzieniu sprecyzował wszystkie swoje poglądy i zawarł je w książce „Mein Kampf” („Moja walka”). Po wyjściu z więzienia rozpoczął odbudowę ruchu narodowosocjalistycznego chcąc przejąć władzę zgodnie z demokratycznymi zasadami. NSDAP była wspiera przez bojówki partyjne SA (Oddziały Szturmowe). 30 stycznia 1933 r., po wygranych wyborach Adolf Hitler został kanclerzem, jednakże dążył do zdobycia władzy monopolistycznej. W marcu 1933r. Reichstag uchwalił ustawę o specjalnych pełnomocnictwach dla rządu, w myśl których uzyskał on prawo wydawania ustaw i zmiany konstytucji Tym samym rozpoczął się proces ujednoczenia Niemiec i tworzenia systemu totalitarnego. Rozwiązano wszystkie związki zawodowe, zdelegalizowano wszystkie partie z wyjątkiem NSDAP, wprowadzając system monopartyjny. Zniesiono federalizm Niemiec

likwidując autonomię poszczególnych landów. W czerwcu 1934 roku Hitler przeprowadził czystkę wewnątrz partii eliminując przywódców S.A. (tzw. „noc długich noży”). Czystki dokonała przyboczna gwardia Hitlera – SS (Oddziały Ochronne NSDAP), na czele której stał Heinrich Himmler. Po śmierci Hindenburga w 1934r. Hitler ogłosił się „Führerem i kanclerzem Rzeszy”, a Niemcy stały się III Rzeszą. Hitler w ten sposób przejął pełnię władzy.

Teraz Hitler rozpoczął działania mające na celu w pełnym stopniu wprowadzenie systemu totalitarnego w Niemczech. Władza kierowała lub ingerowała we wszystkie dziedziny życia, aby móc podporządkować sobie całe społeczeństwo. Rozbudowano system propagandy, którym kierował Joseph Goebbels. Niemcy stały się państwem policyjnym, utworzono Tajną Policję Państwową (GESTAPO) i Służbę Bezpieczeństwa NSDAP (SD). Zniesiono wszystkie wolności i swobody obywatelskie, prześladowano przeciwników politycznych, wszystkie osoby, którym nie podobał się nowy system. Do aresztowania, pobicia, tortur czy zesłania do obozu koncentracyjnego, które utworzono jeszcze w 1933 r., wystarczyło podejrzenie, donos, uraza osobista hitlerowca. Oskarżanych nie stawiano przed sądem. Pierwsze obozy koncentracyjne na terenie Niemiec to: Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Ravensbruck. Rozpoczęto prześladowania Żydów, urządzono masowy bojkot sklepów żydowskich, 15 września 1935 r. Reichstag uchwalił ustawy norymberskie: „O obywatelstwie Rzeszy” i „O ochronie niemieckiej krwi i niemieckiego honoru”. Żydzi zostali pozbawieni obywatelstwa, gdyż „nie mieli krwi niemieckiej”, a wszelkie kontakty między aryjczykami a podludźmi były surowo karane. Usunięto Żydów całkowicie z życia kulturalnego. Żydów pozbawiono najpierw majątku, potem umieszczano w wydzielonych dzielnicach (gettach), a po wybuchu wojny eksterminowano na wielką skalę dążąc do „całkowitego wyniszczenia Żydów jako rasy”. W nocy z 9 na 10 listopada 1938 r. hitlerowcy zorganizowali na terenie III Rzeszy pogrom Żydów – zamordowano kilkadziesiąt osób, podpalono synagogi, niszczone sklepy i domy towarowe. Wydarzenia te nazwano „nocą kryształową”, a następnie nałożono na Żydów olbrzymią kontrybucję, zamknięto wszystkie synagogi, odebrano Żydom prawo prowadzenia pojazdów mechanicznych, zakazano wstępu do kin i teatrów, a następnie zamknięto wszystkie przedsiębiorstwa żydowskie.

Cechą wspólną wszystkich państw totalitarnych jest ekspansjonizm. Budowa silnych Włoch, nawiązujących do tradycji Imperium Rzymskiego, budowa wielkich Niemiec, narodu rasy panów, czy ekspansjonizm idei komunistycznej Związku Radzieckiego stały się przyczynkiem wielu późniejszych konfliktów, z których II wojna światowa najbardziej zapisała się jako wydarzenie ekspansjonizmu idei totalitarnych.